

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СП'ЯНІННЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті подано наукове осмислення художньої інтерпретації сп'яніння у творчості Тараса Шевченка. Проаналізовано різні аспекти його проявів та авторської семантичної наповненості в поетовому метатексті.

Ключові слова: Тарас Шевченко, художня інтерпретація, авторська семантика, сп'яніння, метатекст.

Художня інтерпретація сп'яніння як складова частина художнього метатексту Т. Шевченка залишається питанням практично невивченим, хоча його усвідомлення відкриває нові грані для розуміння внутрішнього світу поета, його глибинних переживань і думок. Окремі аспекти проблеми висвітлюються у контексті міфомислення поета у дослідженнях Г. Грабовича, О. Забужко, Н. Зборовської, Ю. Коваліва, В. Пахаренка, Б. Рубчака та ін. Проте окремого наукового погляду на це питання не існує. У творчості Т. Шевченка присутні характерні для українського романтизму концептуальні художні антиномії, такі як "минуле" і "майбутнє", "добро" і "зло", "рідна сторона" й "імперська чужина", "місто" і "село", "розум" і "серце" та ін. Значення більшості з них з'ясовано у працях ряду дослідників творчості поета. Натомість новизною цієї розвідки є спроба вперше в українському літературному шевченкознавстві подати наукову інтерпретацію стану "сп'яніння" як художньої категорії Т. Шевченка. Відтак, мета і завдання статті визначаються необхідністю з'ясувати різні прояви і значення, які складають семантику "сп'яніння", його глибинний символічний підтекст і смислове навантаження у творчості поета.

Об'єктом дослідження є поетичні тексти, зокрема "Княжна", "Сон" ("У всякого своя доля..."), "Гамалія", "Гайдамаки", "Осія. Глава XIV", "Великий льох", "Якби то ти, Богдане, п'яний", "Тарасова ніч".

Огляд класифікації станів сп'яніння та їх причин дає змогу виокремити кілька головних. Перший – розпивання алкоголю як доказ звитяги та мужності. За рахунок застосування такого стану до конкретного героя відбувається гіперболізація його знакових рис, тих, на яких автор прагне наголосити у першу чергу. Насамперед таким чином підноситься категорія героїчного, що є характерною рисою поетів-романтиків як українських, так і світових. Ключова роль тут надається не напою, а масштабам випитого. Це ми бачимо на прикладі Максима Залізняка з поеми "Гайдамаки". Він є настільки винятковим і непересічним героєм, що

*...Горілку, мед не чаркою
Поставцем черкає,
А ворога, заплющившись,
Ката не минає... [12, 113]*

Як бачимо, народному захиснику і повстанцеві приписується така риса, як здатність випити багато напоїв і при цьому не втрачати у стані сп'яніння своїх військових талантів і здібностей. Таким чином Т. Шевченко наголошує на могутності героя, Залізняка практично прирівнюється до напівбога. Це є виявом захоплення романтизму міфологічними віруваннями й легендами, в яких боги п'ють багато, утверджуючи таким чином свою велич. Важливо, що це є чи не єдиною позитивною характеристикою алкоголю й викликаного ним стану в ліриці Т. Шевченка. Причиною оспівування спроможності випити багато і при цьому вміти себе контролювати варто шукати у прадавніх міфологічно-язичницьких уявленнях русів-українців. Згідно з ними, саме через знайомство героя з хмільними напоями відбувається певна ініціація, своєрідне посвячення юнака в чоловіка, набування ним статусу дорослого чоловіка.

Друга семантика алкоголю у творчості Т. Шевченка репрезентує алкоголь як неодмінний елемент святкування. Варто наголосити, що це виявляється в двох аспектах. Перший – в якості частини життя героя, що бачимо у творі "Гамалія":

*...Брати, будем жити, –
Будем жити, вино пити,
Яничара бити... [12, 202]*

Другий аспект – це алкоголь як супровідник агоністичного стану сп'яніння, коли люди втрачають свою гуманну подобу і, будучи під дією алкоголю, уподібнюються тваринам. Наприклад, бачимо це у поемі "Гайдамаки", зокрема частині "Конфедерати", де репрезентовано картини, як п'яні ляхи виламали двері в шинку і змусили жида хреститися, а потім вимагали постави могорич:

*...Браво! Браво! Охрестили.
Ну, за таке чудо
Могоричу, мості-пане!
Чуєш, охрещений?
Могоричу! "Зараз, зараз!"
Ревуть, мов скажені,
Ревуть ляхи, а поставець
По столу гуляє... [12, 100]*

Третя семантика сп'яніння виявляється в опозиційній парі "п'яний – "дурний", якою Тарас Шевченко наділяє Богдана Хмельницького у вірші "Якби то ти, Богдане, п'яний...". Звичайно, розглядати стан сп'яніння як просту вказівку на фізичний стан було б спрощеним підходом, адже Т. Шевченкові вірші наскрізь метафоричні й символічні.

Тут епітет "п'яний" можна інтерпретувати за давньою християнською традицією, відповідно до якої, стан сп'яніння розуміється як сповнення нечистою силою, перебування на службі в диявола.

Так, у творі "Осія. Глава XIV" Т. Шевченко озвучує заклик до своїх співвітчизників і самої України застерегти своїх дітей від вчинення лиха, безчесних дій, зради, "криводушія". Навіть натякнуті їм про кару, яка на них чекатиме у випадку цих гріхів і переступів. Так, Т. Шевченко вживає епітет "п'яний" на означення їхнього господаря:

*...Не спасе їх добрий цар,
Їх кроткий, п'яний господар... [12, 621]*

У наведеному уривку добрий цар-господар є узагальненим образом володаря, який зрадив Бога і пристав на бік зла, символізуючи втілення диявольської влади на землі. Схожий образ наявний у поемі "Княжна", де князь п'є та гуляє, а люди мруть від голоду:

*...Гуля князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі... [12, 359]*

Поряд із таким трактуванням можна поставити ще одне визначення стану сп'яніння, яке репрезентоване у поемі "Княжна" – це агонія пекельного затуманення, що переростає в непростений гріх – розбещення та паплюження честі власної дитини:

*...Останню краплю допиває
Та й ту допив. Встає, не пада,
Іде в покої... Скверний гаде!... [12, 362]*

Те, що починалося як звичайний панський бенкет:

*...Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...
А князь аж синій походжає,
Та сам несмілих наливає,
Та ще й покрикує "віват!.. [12, 355],
згодом переросло в безмірну пиятику:
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає [12, 355].*

Хоча слова "а князь аж синій походжає" наштовхує на думку, що напевно, не один день вже триває та вакханалія.

У поемі "Сон (у всякого своя доля)" автор використовує мотив сп'яніння, щоб не накликати гнів самодержавства та виправдати свого героя у паплюженні царських осіб – прикинувся таким собі дурником п'яненьким:

*...Отак, ідучи попідтинню
З бенкету п'яний уночі... [12, 230]*

Алкоголь у даному разі відіграє роль каталізатора галюцинацій, які спіткали ліричного героя. Сама ж поема закінчується рядками:

*Отак-то
Приснилося диво.
Чудне якість!.. таке тільки
Сниться юродивим
Та п'яницям... [12, 242],*

що дає підстави трактувати події, бачені у сні, не зовсім маренням, а, деякою мірою, одкровенням.

Загалом, для Тараса Шевченка стан сп'яніння, алкоголь, були негативними реаліями. У поемі "Кавказ" автор у рядки

*...Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить... [12, 308]*

вкладає всю свою огиду і до знущань над людьми, і до тієї ж правди, котра, замість того, щоб боронити люд від звірства правлячих недомірків, "п'яна", тобто здалася, відступила, обрала забуття.

Ще одна реалія, яка часто зустрічається в поезії Т. Шевченка, – це бенкет. Бенкет поділяється на декілька "категорій". Перша – це уявлення про бенкет як урочисте святкування або "бенкет справедливості", як у "Гайдамаках":

*...По Поліссі
Гонта бенкетує,
А Залізник в Смілянщині
Домаху гартує... [12, 122]*

По-друге, "нечестивий бенкет", пиятика, що бачимо у "Тарасовій ночі":

*Бенкетують вражі ляхи
Наше безголов'я... [12, 70]*

А також "танці на кістках" у містерії "Великий льох" у розмові трьох ворон:

*А ви, мості-пані?
Бенкетуєте в Парижі,
Поганці погані!
Що розлили з річку крові
Та в Сибір загнали
Свою шляхту... [12, 283]*

Нетверезість, за Т. Шевченком, декларує нівеляцію особистісних якостей героїв. Адже, перебуваючи у стані сп'яніння, вони втрачають контроль над собою, іноді уподібнюються до звіра, як у поемі "Сон":

*...Неначе з берлоги
Медвідь виліз, ледве-ледве
Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте його мучило [12, 241].*

Отже, окрім змалювання п'яних героїв та дій, які їх супроводжують, Тарас Шевченко витворює на основі нетверезого стану принцип художнього бачення, який на рівні мікропоетики виявляється у брутальному, кривавому символізмі. Всі герої, які вживають алкогольна напої, чи характеризуються станом сп'яніння (скажімо, перебування у стані "п'яної правди"), у суті своїй мають тяжіння до критичної негації афективного стану нетверезості, вони з самого початку несуть аспект руйнації, символізують занепад, безлад і розруху. В них немає надії на світле майбутнє, бо розум їхній затуманений, сприйняття викривлене, а дії не відповідають природному поступу на шляху до щастя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо. З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета. – К.: Критика, 2014. – 412 с.
2. Забужко О. Шевченків міф України: спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997. – 142 с.
3. Зборовська Н. В. Психологічний і літературознавство: посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
4. Ключек Г. Художнє мислення письменника як системо/формо/стилетворчий чинник // Наукові записки. Філологічні науки (літературознавство) / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2004. – Вип. 61. – С. 3–17.
5. Ключек Г. "Художній світ" як категоріальне поняття // Слово і Час. – 2007. – № 9. – С. 3–14.
6. Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації: студії і роздуми. – К.: АТІКА, 1995. – 235 с.
7. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 208 с.
8. Смільяньська С. Т. Шевченко. Інтерпретації. – Черкаси: Брама, 2003. – 284 с.
9. Смілянська В. Л. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка: монографія. – К.: Вища шк., 2000. – 208 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Круглий А.

Художественная интерпретация опьянение в творчестве Тараса Шевченко

В статье подано научное осмысление художественной интерпретации опьянение в творчестве Тараса Шевченко. Проанализировано разные аспекты его проявления и авторскую семантическую наполненность в метатексте поэта.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, художественная интерпретация, авторская семантика, опьянение, метатекст.

Kruhlii A.

Artistic interpretation of intoxication in the works of Taras Shevchenko

In this article the scientific understanding of the artistic interpretation of intoxication in the works of Taras Shevchenko is represented. Various aspects of its realization and author semantic meaning in the metatext of the poet are underlined.

Keywords: Taras Shevchenko, artistic interpretation, the author's semantic, intoxication, metatext.